

De canonbijeenkomst in Enschede 12 november 2008

In Enschede wordt de plenaire inleiding over de canon verzorgd door Els Kloek. Zij is docent geschiedenis en senioronderzoeker aan de Universiteit van Utrecht. Zij maakte deel uit van de canoncommissie onder leiding van Frits van Oostrom.

Dames en heren,

Was het niet minister Luns die ooit de grap maakte dat Nederland klein is en daarom wel erg veel buitenland heeft? Zeker, dat is waar. Maar het kleine Nederland heeft ook veel, heel veel geschiedenis en cultuur. En dat is iets om trots op te zijn. Begrijp me goed: We hoeven echt niet trots te zijn op al hetgeen onze voorvaders zoal hebben uitgespookt in het verleden, maar het feit dat hier eeuwen van geschiedenis en cultuur voor het oprapen liggen, is naar mijn heilige overtuiging wel iets waar we bijzonder blij en tevreden mee moeten zijn. Ik weet niet of u wel eens in de VS bent geweest: daar zie je dat men de resten van een laat 19de-eeuwse schuur al koestert als erfgoed, en dat is bij gebrek aan erfgoed uit een echt ver verleden. Wij hier in dat oude Nederland, wij grossieren erin, en lopen eraan voorbij alsof het niks is. Gelukkig is daar de laatste jaren een nieuw soort bewustzijn over gegroeid. Sinds de lancering van de canon is de belangstelling voor de Nederlandse geschiedenis en cultuur in een waanzinnige stroomversnelling geraakt. Dat gebeurt op lokale, regionale en landelijke schaal. Vooral erfgoedinstellingen spelen hierin een voorttrekkersrol, en dat mag ook wel eens hardop gezegd worden. Hulde daarvoor!

Omdat ons land zo klein is, is al die historische en culturele rijkdom ook heel gemakkelijk voor iedereen te bereiken. Bovendien is het ook dankzij die kleinschaligheid dat wij Nederlanders al heel snel iets met elkaar delen. Neem mijn eigen geval. Ik ben een geboren Leidenaar, maar ook hier in Overijssel heb ik mijn wortels: mijn moeder was een Groningse – ook met die provincie heb ik dus wat – maar zij is daar opgevoed door iemand die afkomstig was uit Enschede. Vanwege die connectie heb ik als jong meisje vele zomers doorgebracht in het mooie Twente, bij die familie die eigenlijk geen familie was. Bovendien hebben mijn ouders vlak na de oorlog enkele jaren gewoond in Windesheim, bij Zwolle. Met andere woorden: de Broeders en zusters van het gemene leven, de Hanzesteden, de IJssel en de Schipbeek, de textielfabrieken van Twente, het Los Hoes en de keuterboeren van het veengebied: het zijn allemaal bekende klanken uit mijn jeugd, en dankzij mijn jeugdhervindingen beschik ik dus over een bescheiden beginnetje aan kennis over deze provincie, ook al ben ik er niet geboren. En zo kan ik alle mogelijke connecties bedenken: verzin een provincie, en via werk, familie of kennissen heb ik er wat mee. Daarin ben ik absoluut niet uniek: het heeft te maken met de bescheiden schaal van Nederland, en ik durf er wat om te verwedden dat u ook een heel eind komt met uw connecties. Nogmaals: het land is klein, maar de geschiedenis is rijk, en dat is een geweldige combinatie omdat lokale en regionale tradities niet uitsluiten, maar insluiten: waarin een klein land groot kan zijn!

Afgelopen zaterdag was ik te gast bij de lancering van de Leidse canon op een Leidse geschiedenisdag in Leiden. De canon van Leiden, met 35 vensters, werd overhandigd aan minister Plasterk, die net als ik Leidse roots heeft – hij heeft er gestudeerd en is er ook een tijd actief geweest in de politiek. In zijn dankrede was hij dan ook heel enthousiast over die prachtige 35 vensters van het zo historische Leiden... Maar ook in algemene bewoordingen betuigde hij nog eens zijn enthousiasme over de beweging die de canon teweeg heeft gebracht. Met beschaafd nationalisme is niets mis, aldus de minister. En: 'de canon is een manier om ons gemeenschappelijk erfgoed in stand te houden'. Plasterk schaarde zich expliciet achter de column die Hans Wansink net in de Volkskrant van die dag had geschreven, en waarvan de strekking was dat het Nederlandse onderwijs te lang heeft geleden onder het ontbreken van een leidende gedachte. Te lang heeft er een vrijheid en blijheid geheerst, met het gevolg dat de lesinhoud dusdanig versnipperd is geraakt, dat mensen van school af komen zonder enige kennis van de samenhang: iedere poging tot ordening heeft ontbroken.

Waarom, zo vroeg hij zich retorisch af, zijn wij Nederlanders altijd zo bang voor het woordje 'trots'. Er zijn dingen waar je met trots op terug kunt kijken, en onze rijke cultuur is ook echt iets om trots op te zijn. Ik ben het met hem eens, en ik ben dan ook ongelofelijk tevreden (trots!) dat de canon door iedereen in het land, en vooral scholen en erfgoedinstellingen, zo enthousiast is opgepakt.

Overdrijf ik nu niet een beetje? Zeker, er is ook kritiek geweest op de canon, en vooral onder mijn directe vakgenoten – ik ben historica – wil de scepsis nog wel eens overheersen. Dat bleek al toen ik zitting had genomen in de commissie, en nog niemand wist wat eruit zou komen. Alle mogelijke onheilsprofeten voorspelden dat wij alleen al onze handen vuil maakten door deze opdracht aan te nemen, en ik voelde me af en toe een burgemeester in oorlogstijd. De opdracht, zo hield men mij voor, was geschreven met een pen die gedoopt was in de inkt van benauwend nationalisme. Toen ons rapport uitkwam, resoneerden die bange verwachtingen nog wat na, maar toch domineerde al snel de positieve ontvangst. En terecht, want al die scepsis bleek ongegrond.

a. verwijt van nationalisme:

de canon was duidelijk niet nationalistisch.: wie zelfgenoegzaam tromgeroffel over ‘typisch Nederlandse identiteit’ weet aan te wijzen: ik hoor het graag, ik kan het niet vinden !! En laat ik nu een ding is duidelijk stellen: een gebeurtenis uit het verleden als zodanig kan nooit chauvinistisch zijn. Hooguit de mogelijke boodschap die daaraan wordt verbonden. En natuurlijk gaat de canon ook over identiteitsvorming. Maar kan een samenleving helemaal zonder? Mensen moeten het gevoel hebben ergens bij te horen, en zo hebben we de canon ook geprobeerd op te zetten: niet om mensen uit te sluiten, maar juist om iedereen in te sluiten. Als er niets is, kun je ook nergens bij horen.

b. verwijt van geslotenheid, geboorneerdheid:

met onze nadruk op vensters en vertakkingen was ons voorstel juist uitgesproken OPEN. We wilden iets dynamisch maken, niet dichtgetimmerd. Dat is natuurlijk lastig met een ‘canon’, maar volgens mij is het ons gelukt. Het zijn juist de critici die m.i. soms door de mand vallen. Die spreken er schande van dat iets er niet in zit, bv. de verzuiling of de Gebroeders de Witt, maar in feite kan alles erin. Het is alleen geen ‘Venster’, maar sinds wanneer moet je een ‘venster’ zijn om iets voor te stellen??? De bedoeling was dat we er vooral creatief mee aan het werk gaan. Veel meer is mogelijk!

c. gericht op eigen landje

22 van de 50 vensters gaan niet over Nederlandse onderwerpen, dus de gerichtheid op dat kleine Nederland valt ook reuze mee. Heel bewust hebben we ervoor gekozen dat Nederland in internationale context is geplaatst.

d. staatspedagogiek

Dat is natuurlijk heel verwerpelijk, maar volgens mij is iets pas staatspedagogiek als de boodschap door de staat wordt voorgezegd. Als we bijvoorbeeld hadden voorgeschreven dat Willem van Oranje geëerd moet worden als de vader des vaderlands omdat hij door God is gezonden om ons land te bevrijden van de Spaanse overheerser, dan is dat staatspedagogiek. Ja! Maar als wij via het levensverhaal van Willem van Oranje kinderen willen uitleggen waarom er in de 16de eeuw een burgeroorlog heeft gewoed in dit land en dat Nederland daarom zo vroeg een republiek is geworden, lijkt me dat niets met staatspedagogiek te maken hebben. Dat is gewoon historische bagage die je kinderen probeert mee te geven, sterker nog: waar ze recht op hebben, zodat ze iets weten van de merkwaardige geschiedenis van het land waarin ze wonen.

De nadruk ligt op kennis, en sinds wanneer is dat staatspedagogiek? Het gaat dus niet om chauvinisme of navelstaarderij, zoals de sceptici zo graag beweren, zonder echt de vinger op de wonde plek te kunnen leggen, maar eerder om verwondering over onze eigen culturele rijkdom, in al zijn variatie en gelaagdheid, met zijn negatieve en positieve kanten, als een soort culturele bagage waarin iedereen kan vinden wat er zoal te koop is en er zelf mee aan de slag kan gaan. De lessen, dames en heren, ik kan het niet genoeg benadrukken, zijn niet unisono. Anders gezegd: het is niet de interpretatie van geschiedenis en cultuur die we per se met elkaar moeten delen, maar de kennis. Pas dan kan er een debat ontstaan. De geschiedenis ligt in Nederland voor het oprapen, alleen leek het een tijd lang alsof we er niet erg in waren geïnteresseerd, alsof we er niets mee konden en erover waren uitgepraat. Waren we er op uitgekeken? Waren we misschien verwend geworden, of gingen we misschien gebukt onder deze last van de rijkdom? Wat het ook geweest is, de gedeelde kennis was in rap tempo aan het dalen: iedereen kon zijn eigen geschiedenis samenstellen, en het werd daarom tijd om de slinger weer eens de andere kant op te duwen.

De afgelopen tijd is er opnieuw twee maal ophef geweest rond de canon. Eerst bij de lancering van het boek ‘Het bange Nederland’, geschreven door o.a. Ido de Haan en Jan Willem Duivendak.

Ik citeer uit de aanbiedingsfolder:

“De Nederlandse samenleving heeft de laatste jaren hardhandig de luiken dichtgegooid. Het is nog maar kort geleden dat Nederland bekendstond als een van de meest open samenlevingen in de westerse wereld. (...) de auteurs betreuren het nieuwe protectionisme, nationaal egoïsme en mono-

culturalisme. Ik citeer weer: Aan deze 'closing of the Dutch mind' ligt angst ten grondslag: angst voor het verlies van economische zekerheid, angst voor culturele verschillen, angst voor de afstand tussen burgers en hun vertegenwoordigers. De roep om solidariteit is verworden tot kleffe saamhorigheid, de stimulans tot maatschappelijke participatie is omgeslagen tot opgelegd conformisme. Tegenover de onheilsprofeten van het economisch nationalisme, de valsemunters van de nationale canon en de volksmenners van de politieke verongelijkheid plaatsen de auteurs van Het bange Nederland de zegeningen van de open samenleving".

Angst voor culturele verschillen, kleffe saamhorigheid, valsemunters van de canon... het zijn wel erg grote woorden, maar ik voel me totaal niet aangesproken door deze kritiek. Ik voelde me daarin gesterkt door wat Paul Scheffer afgelopen zaterdag schreef in de NRC. Hij schreef dat velen in het maatschappelijk debat van het moment verslaafd zijn geraakt aan de cirkelgang van steeds dezelfde argumenten, of het nu gaat om fanatieke globalisten of fanatieke vreemdelingenhaters. Zo heb je de retoriek van de wereldburger en van de kleinburger. Ik citeer: terwijl de één hoog opgeeft over een grenzeloze wereld, lijkt de ander weg te kruipen in een benepen idee van 'eigen volk eerst'. Geen van beiden lijken te willen inzien, aldus Scheffer, dat burgers gezamenlijk de samenleving vormen, en dat deze mensen zich dan ook verbonden dienen te voelen aan die samenleving waarvan zij deel uitmaken. Inderdaad! En daarom is het ook goed als het verleden van dat land ook een soort van gemeenschappelijke basis vormt. Niet als inburgeringcursus, maar wel een kans om gezamenlijk over het verleden te kunnen nadenken en discussiëren. Wie kan daar nu wat op tegen hebben? Gelet op wat ik net zei, neem ik aan dat ik u ook niet meer hoeft te overtuigen. En mocht u nog twifelen: lees dan vooral deel A van ons rapport. Het staat er allemaal heel duidelijk en verantwoord in, en menige scepticus, zo hebben we gemerkt, raakte enthousiast zodra hij dit deel had gelezen. Want, dat moet ik ook wel zeggen: de meeste canonsceptici praten over de canon zonder veel verder te zijn gekomen dan de vijftig vensters, en dan ook echt alleen de iconen die we daarvoor hebben uitgekozen. De moeite om iets verder te lezen, is kennelijk te veel gevraagd.

Dat laatste kan niet gezegd worden van de 23 historici – en daarmee kom ik op het tweede golfje van ophef – die bezwaar aantekenen tegen het opnemen van de canon in de kerndoelen. Discussie over de canon is goed, heel goed, maar dit is slechts een achterhoedegevecht. Dit debat raakt niet de kern van de canongedachte. Sterker nog: ik ben ervan overtuigd dat de meeste van deze 23 historici het in grote lijnen met onze commissie eens is: ook zij staan namelijk op het standpunt dat er te veel is gehamerd op inzicht en te weinig op kennis, en dat juist die historische verhalen en iconen zich uitstekend lenen om kinderen in aanraking te brengen met het verleden, en dat er weer meer aandacht besteed moet worden aan chronologie, niet omdat men rijtjes jaartallen uit het hoofd moet leren, maar omdat chronologie een hulpmiddel is om die enorme hoeveelheid geschiedenis te ordenen. En pas met ordening kun je er ook wat mee, anders blijft het verleden een leeg ding, iets van vroeger, iets dat voorbij is en daarom eigenlijk geen zinvolle kennis is. Kortom: volgens mij zijn we het hierover eens, en toch wordt nu de indruk gewekt alsof wij vechtend over straat gaan. Ik vind persoonlijk dat nogal onverstandig. Ik zou de ondertekenaars dan daarom nog maar eens willen oproepen om hun strijd voor een ongetwijfeld goede zaak wat positiever aan te pakken. Het leren van tien tijdvakken met kenmerkende aspecten is nuttig, maar is als doel op zich toch wel erg karig. Het ging er juist om dat de samenhang ontbrak, en dat er geen consensus meer was over wat een Nederlands schoolkind zoal zou moeten weten over de geschiedenis van het land waarin hij woont. Het heeft geleid tot curieuze situaties. Sommige kinderen weten alles van de textielindustrie van Lancashire, anderen van de vrouwenbeweging rond 1900 in Amerika, en weer anderen over de geschiedenis van China. Dat is allemaal heel mooi en verrijkend, maar het doet geen recht aan die rijke geschiedenis die dagelijks te zien is in onze eigen leefomgeving. Dat heeft niets benauwends. Het is juist didactisch nuttig om de eigen omgeving als uitgangspunt van de geschiedenislessen te gebruiken. Zeker, we mogen de geschiedenisleraren niet overladen, maar ik zie nog steeds niet dat het idee van de tijdvakken haaks staat op het idee van de canon. In tegendeel. Wij hebben geprobeerd die tijdvakken te vullen. Piet de Rooy noemt de canon een zak met aardappelen, maar je zou ook kunnen zeggen dat hij met tien lege boodschappentassen staat.

Het bezwaar van de briefschrijvers is dat we de inhoud niet per wet mogen vastleggen. Maar daar gaat het helemaal niet om. In de kerndoelen staat al dat de leerlingen de belangrijkste historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis leren en die kunnen verbinden met de wereldgeschiedenis (kerndoel 53; daar zal slechts aan worden toegevoegd: waaronder in elk geval de vijftig vensters van de canon van Nederland. Wat kan men daar nou toch op tegen hebben?

Wat u ook van de canon vindt, over één ding zal iedereen het eens zijn: sinds de lancering van de canon rolt er een golf van enthousiasme over Nederland om de geschiedenis en cultuur van Nederland onder de aandacht te brengen. De geschiedenis van Nederland, zoveel is duidelijk, is terug van weggeweest. Wat mij opvalt is de creativiteit waarmee dat gepaard gaat. Je zou denken dat het aan de man brengen van de canon zou neerkomen op 'canonisatie', en dat wil zeggen een proces van vastleggen, dichttimmeren, vangen in vaste wetten... Maar niets is minder waar! Het debat rond de canon heeft mensen juist geïnspireerd om er zelf mee aan de slag te gaan, en dat is precies wat ons als canoncommissie voor ogen stond. Ook deze bureaustandaard 'staan voor erfgoed': 'eerste hulp bij van alles en nog wat' is weer zo'n staaltje van creativiteit! Ik vind het echt heel goed gevonden. Nederland heeft een zeer rijke geschiedenis: de geschiedenis ligt als het ware voor het oprapen, zeker ook in deze provincie met zijn Hanzesteden, zijn textielnijverheid, zijn 'los hoes', zijn monumenten, streektaalen, klederdrachten en andere tradities. Het is een geweldig goed idee om scholen en erfgoedinstellingen tegelijk te bedienen met concrete tips en adviezen om gezamenlijk ermee aan de slag te gaan, en daarom ben ik heel blij met deze bureaustandaard. Samenwerking tussen scholen en erfgoedinstellingen is een van de voorwaarden om onze canongedachte te realiseren, en ik garandeer u dan ook dat ik namens de hele canoncommissie spreek als ik zeg dat dit soort initiatieven nu precies was waar wij op hoopten toen we ons canonrapport schreven. Heel hartelijk dank hiervoor!